

ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ОСОБЛИВА ПРОЦЕДУРА ПРАВОТВОРЧОСТІ

THE LEGAL STRUCTURE AS A SPECIAL PROCEDURE OF LAW-MAKING

Бойко Г.І.,

*здобувач кафедри теорії та історії держави
і права факультету підготовки слідчих
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена розкриттю питання місця і ролі юридичної конструкції в правотворчій роботі з систематизації і побудови правового матеріалу. З'ясовано, що в межах правотворчого процесу юридична конструкція як особлива процедура є передбачуваним результатом правотворчості, виступає засобом юридичної техніки.

Ключові слова: юридична конструкція, юридична техніка, правотворчість, норма права, нормативно-правовий акт.

Статья посвящена раскрытию вопроса места и роли юридической конструкции в правотворческой работе по систематизации и построению правового материала. Выяснено, что в пределах правотворческого процесса юридическая конструкция как особая процедура является предсказуемым результатом правотворчества и выступает средством юридической техники.

Ключевые слова: юридическая конструкция, юридическая техника, правотворчество, норма права, нормативно-правовой акт.

The article is devoted to disclosing the issue of place and role of the legal structure in the law-making work to systematize and build legal material. It is found that within the law-making process legal construction as a special procedure is a predictable result of law-making and is a tool of legal technique.

Key words: legal construction, legal technique, law making, norm of law, legal act.

Актуальність дослідження. Проблема формування юридичної конструкції є межею проблеми формування права, тому на неї поширюється весь алгоритм вивчення, характерний для більш загальної проблеми формування права як предмета правового дослідження. Зазначена проблематика є частиною проблеми юридичної конструкції як окремого напрямку правових досліджень, в зв'язку з чим на неї накладаються специфічні моменти, які визначаються властивостями правової конструкції як самостійного правового явища.

Правотворчість дає життя праву, оформлює його. Правотворчість є віддзеркаленням соціального нормативного регулювання у правовій сфері. Юридична конструкція є засобом юридичної техніки, слугує для побудови нормативного матеріалу.

Постановка проблеми. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки – відносно нове поняття в українській юридичній теорії та практиці. Тому науковці проявляють великий інтерес до дослідження його проблематики. Розробка теоретичних і прикладних проблем такого явища, орієнтованих на структурування правової інформації, висвітлена у фундаментальних працях представників як галузевих юридичних наук, так і фахівців з теорії права. Різні аспекти юридичної техніки вивчали українські спеціалісти: К. Волинка, Б. Даневич, О. Дзюбенко, В. Копейчиков, Л. Луць, О. Мурашин, І. Онишук, Л. Пригара, П. Рабінович, В. Риндюк, О. Скаун, І. Шутак та інші, а також зарубіжні дослідники В. Баранов, Р. Бержерон, М. Давидова, Ю. Тихомиров, В. Трофімов, Д. Чухвічев та інші.

Тому ми поставили мету – розкрити питання місця і ролі юридичної конструкції в правотворчій роботі з систематизації і побудови правового матеріалу.

Виклад основних положень. Юридична конструкція як аспект правової матерії перебуває в полі зору науки права з давніх часів. В якості неодмінного супутника практичної діяльності юристів фактично з часів Стародавнього Рима. Як технічний термін юриспруденції поняття «юридична конструкція» набуло найбільшого поширення лише в XIX столітті в зарубіжній правовій науці. Вже з цього періоду починає виявлятися складність і невизначеність його розуміння, про що досить красномовно пише у своїй хрестоматійній праці «Юридична техніка» німецький юрист Рудольф Ієрінг [16, с. 26].

Важливим і принциповим аспектом у сфері вивчення юридичної конструкції є проблема формування юридичної конструкції, оскільки від її вирішення багато в чому залежить глибина проникнення в сутність досліджуваного феномена, правильність та адекватність трактування поняття, ясність і переконливість дефінітивних параметрів. Це закономірне причинно-наслідкове співвідношення цілком очевидно. Саме цьому сегменту увага практично не приділяється, а якщо і надається, то за формою, в частині лише позначення спроб проникнути в генезис юридичної конструкції. Зокрема, таку постановку проблеми ставить Г. Пономарьов, який зазначає, що наукову концепцію юридичної конструкції теоретично виправдано доповнити «процесуальним» аспектом, який розкриває закономірності виникнення і розвитку юридичної конструкції як процесу «юридичного конструювання» [16, с. 26].

У вітчизняній юридичній науці правотворчість розуміють як в широкому, так і в вузькому значеннях. З одного боку, правотворчість – це особлива юридична форма чи вид діяльності зі встановлення і закріплення волі панівного класу (всього народу) в нор-

мативно-правових актах, а також зі зміни та відміни нормативно-правових актів. З іншого – правотворчість трактують ширше: під цим поняттям розуміють спрямовану на досягнення найвищого розвитку суспільства організаційно оформлену діяльність держави з виявлення потреб у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин і створення відповідно до виявлених потреб нових норм права, заміни і відміни чинних.

Основна різниця між наведеними визначеннями полягає в тому, що в першому випадку поняття правотворчості пов'язують, насамперед, із процедурно-процесуальною діяльністю різних державних органів. В основі другого визначення лежить соціально-юридичне трактування правотворчості, що охоплює весь процес створення норми права, починаючи із зародження ідеї про неї у зв'язку з виявленням потреби правової регламентації відповідних суспільних відносин і завершуючи її прийняттям та введенням у дію [2, с. 227-228].

Метою правотворчості є: 1) створення єдиної внутрішньо узгодженої системи норм, яка регулює різноманітні за змістом суспільні відносини; 2) розвиток і вдосконалення національного права у контексті основних тенденцій розвитку міжнародного права та відповідності його основним стандартам; 3) утвердження принципу верховенства права [5, с. 215].

Так, зокрема, М. Великанова, О. Великанов, І. Половко зазначають, що соціальним призначенням правотворчості є встановлювати стандарти, еталони, взірці поведінки учасників суспільної життєдіяльності, тобто моделювати суспільні відносини, які з позицій держави є припустимими, бажаними або необхідними (обов'язкові чи заборонені) [3, с. 70-71].

Правотворчість, окрім сукупності процесуальних стадій (прийомів) прийняття нормативно-правових актів (законодавчого процесу), включає також сукупність юридичних прийомів (конкретно-технологічний елемент) – юридичну техніку. Які ж основні риси юридичної техніки закладені у правотворчості? Перш за все, це технічні засоби і технічні операції. Засобами юридичної техніки, які сприяють утворенню достатньо абстрактних і відносно конкретних норм права, є юридичні конструкції [18, с. 45-49].

Юридична техніка в правотворчості охоплює нормативно-правові акти (техніко-юридичні прийоми і правила при виробленні законів і підзаконних актів), а в правозастосовній діяльності – індивідуальні акти (техніко-юридичні прийоми і правила вироблення судових актів, договорів).

Для забезпечення верховенства закону і його ефективною дії необхідний високий рівень законодавчої техніки. Юридична техніка у правотворчості містить у собі методики роботи над текстами нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладу думки законодавця (інших суб'єктів правотворчості) у статтях нормативно-правових актів, вибір найдоцільнішої структури кожної з них, термінології і мови, способи оформлення змін, доповнень, повного або часткового скасування, об'єднання нормативно-правових актів тощо. Вона

забезпечує юридичну досконалість нормативних документів [13, с. 510].

Юридична конструкція є одним з важливих елементів правотворчої техніки та способом впорядкування суспільних відносин, надання їм під час аналізу точності і чіткості. Завдяки юридичній конструкції можна теоретично осмислити спочатку неформлену кількість феноменів з метою наступного розподілу їх в законах, у відповідності з чітко сформульованими ідеями. Юридичні конструкції дозволяють ідентифікувати і класифікувати юридичні явища шляхом виявлення їх юридичної природи [6, с. 178].

А. Нашиц вважає, що аналіз техніки правотворчості зобов'язує звернутись до конструкцій, без яких неможливо уявити норми права та інститути без яких їх просто неможливо використати. Конструювання понять не може, звичайно, бути відірваним від вироблення і оформлення самого змісту норми права. Юридична конструкція – більш складний прийом логічно узагальненого вираження правового рішення і надання нормам права (ця функція притаманна і іншим технічним засобам, але тут вона проявляється найбільш яскраво) здатності до «експансії» [9, с. 190-194].

Юридична конструкція надає нормам права логічну стрункість, обумовлює послідовність їх викладу, визначає зв'язок між нормами права, сприяє повною, чіткому врегулюванню суспільних відносин (чи їх елементів). Використання юридичної конструкції націлює законодавця на те, щоб з достатньою повнотою регламентувати всі її елементи. Законодавець мислить не тільки нормативно, але і юридичними конструкціями. Так, законодавець у процесі нормотворчості спочатку мислить юридичними конструкціями як абстрактними образами побудови нормативного матеріалу, а потім – нормами права, які мають, у порівнянні з конструкціями, більш конкретний характер [17, с. 15-16].

М. Давидова стверджує, що у сфері правотворчості використання юридичних конструкцій полегшує формулювання нормативних розпоряджень, надає нормативно-правовим актам чіткості, логічності, послідовності, забезпечує формальну визначеність права. При цьому юридичні конструкції в певній мірі окреслюють межі вільного розсуду законодавця, вимагаючи від нього дотримання законів правової логіки, змушуючи обмежувати свою думку попередньо сформованими розумовими структурами. Зокрема, під юридичною конструкцією вчений розуміє розроблену доктриною та прийняту юридичним науковим співтовариством ідеальну модель, яка дозволяє теоретично осмислити, нормативно закріпити, виявити в правовому тексті та в реальних юридичних відносинах закономірний, послідовний, логічний взаємозв'язок структурних елементів різних правових явищ. У цьому трактуванні юридична конструкція дозволяє не тільки осмислити правову дійсність, але й цілеспрямовано, раціонально впливати на неї [4, с. 152-155].

Отже, аналізуючи викладене, можна стверджувати, що юридичні конструкції відіграють важливу

роль у процесі правотворчості, оскільки вони полегшують формулювання нормативних розпоряджень, надають нормам права логічну стрункість, обумовлюють послідовність їх викладу.

В юридичній літературі можна зустріти терміни «правоутворення» і «правотворчість». Поняття правоутворення і правотворчості не можна ототожнювати, хоча вони є подібними. Правотворчість як складова правоутворення є більш вузьким поняттям. Якщо правотворчість є правовою формою діяльності держави за участю громадянського суспільства з встановлення, зміни чи скасування норм права, то правотворчість охоплює всі форми і засоби виникнення, розвитку і зміни права, в тому числі і правотворчість. Якщо правотворчість є, перш за все, формою владно-вольової діяльності держави, то правоутворення є формою виникнення і буття права. Правоутворення відбувається і поза правотворчістю держави – у межах громадянського суспільства, розкриває притаманні правотворчості закономірності, тенденції розвитку державно-правових процесів з метою регулювання суспільних відносин. Правотворчість – це діяльність компетентних державних органів, посадових осіб, спеціально уповноважених громадських організацій, трудових колективів, а також усього населення, що спрямовується на утворення, зміну, скасування та систематизацію юридичних норм [15, с. 127-128].

Правотворчість – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все, держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинній юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються норми права.

Правотворчість – це особлива функція держави, інших уповноважених суб'єктів, правова форма, правова «оболонка» їх діяльності [12, с. 109].

Юриспруденція як наука вивчає правову реальність – діяльність людей, яка потребує правового регулювання, юридичну форму відносин у суспільстві. Юридичні проблеми трансформуються в пізнавальні, а потім здійснюється теоретичне опанування відповідних соціальних явищ. До сутнісної основи права долучається вся система просторово-часових характеристик правової дійсності, його соціальна та історична обумовленість, його реальні зв'язки, залежності, взаємодії всіх правових чинників не лише між собою, а й з тими економічними, політичними, культурними, моральними і психологічними факторами, котрі складають середовище життєдіяльності права.

Правотворчість – діяльність зі створення юридичних норм, в яких і знаходить вираження право, оскільки воно має нормативний характер. Щодо самого поняття норми права в наукових колах надається перевага підходові, виробленому юристами романо-германської правової сім'ї. Зазначений підхід базується на уявленні про право як інструмент розвитку суспільства, приводить до висновку, що норма права – державна вказівка на міру можливої, належної, забороненої або схвалюваної діяльнос-

ті громадян, органів та організацій через установаження суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [19, с. 294-295].

Всі конкретні правила правотворчої техніки об'єднуються загальною основою, наскрізною ідеєю створити найприємніші та найсприятливіші умови для правильного застосування нормативно-правових актів, досягти повноти, точності, доступності, компактності правових положень. У загальному вигляді правила правотворчої техніки – це система вимог та способів створення найбільш доцільних за формою і досконалих за структурою, змістом та викладом нормативно-правових актів [7, с. 35].

Юридичні конструкції являють собою один із найважливіших елементів правотворчої техніки права. Вони є способом впорядкування суспільних відносин і надання їм під час аналізу точності і чіткості. Вони дають можливість теоретично осмислити неформальну масу феноменів з ціллю наступного розподілу їх в законах, у відповідності з чітко сформульованими ідеями. Юридичні конструкції дозволяють ідентифікувати і класифікувати юридичні явища шляхом визначення їх так званої юридичної природи.

Юридична конструкція – це створена за допомогою абстрагування мислення модель суспільного відношення (його типова схема), елементи якої міцно пов'язані між собою [6, с. 178].

Юридична техніка у правотворчості охоплює техніко-юридичні прийоми і правила під час вироблення законів і підзаконних актів, адже для забезпечення верховенства закону і його ефективної дії необхідний високий рівень законодавчої техніки.

Юридична техніка у правотворчості охоплює методики роботи над текстами нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладу думки законодавця (інших суб'єктів правотворчості) у статтях нормативно-правових актів, вибір найдоцільнішої структури кожного з них, термінології і мови, способи оформлення змін, доповнень, повного або часткового скасування, об'єднання нормативно-правових актів тощо. Вона забезпечує юридичну досконалість нормативних документів [10, с. 151-152].

Оформлення (формалізація) «правової ідеї» і процес усвідомлення правотворчих факторів здійснюються в рамках того або іншого способу правотворчості (включаючи спонтанний (неплановий) шлях утворення права. Учасники (суб'єкти соціально-правового життя) діють в тій чи іншій мірі свідомо, підпорядковуючи свою правотворчу активність закону людського розуму. Але мова йде про те, що під час формування юридичних конструкцій в дію вступає власне правотворчий процес, який будується за певними принципами і здійснюється згідно з регламентними процедурами [16, с. 37].

Юридичні конструкції надають нормам права логічну стрункість, послідовність їх викладу, зумовлюють зв'язок між нормами права, сприяють повному і чіткому врегулюванню суспільних відносин або їх елементів. Використання юридичної конструкції націлює законодавця на те, щоб з достатньою повнотою регламентувати всі її елементи. З приводу цьо-

го можна стверджувати, що юридична конструкція являє собою немов би «схему», «скелет», на який нанизуються нормативний матеріал. Однак після того, як створюються норми права, які є складовими елементами певної конструкції, починається новий стан відображення або сходження від абстрактного до конкретного. У вигляді останнього тут виступає вже не норма права, а юридична конструкція, яка доводиться до стану органічної інтеграції в систему правового регулювання. Юридична конструкція набуває в результаті інтелектуально-правотворчої роботи нормативного характеру, а засіб правотворчої техніки перетворюється у правовий інструмент (засіб правового регулювання).

Розроблені юридичні конструкції повинні відповідати таким вимогам:

а) конструкція повинна бути повною, охоплювати всілякі приватні випадки, які повинні укладатися в її межі;

б) конструкція повинна бути послідовною, не повинна складати виключення з більш загальних положень, а бути узгодженою з ними, бути такою, щоб вирішення за її допомогою приватних питань виходило як логічний висновок;

в) конструкція повинна бути простою, не обтяжувати існуючу (діючу) систему права і не ускладнювати процес правозастосування і правореалізації, навпаки, всіляко сприяти більш оптимальному його розвитку [16, с. 37].

Створення конструкцій переслідує мету пошуку кращого способу розуміння і відображення в нормі права надзвичайно складної правової реальності. Особливо важливим в такому процесі є науковий підхід. Конструкція повинна точно і найбільш повно охоплювати норми права, з яких вона виводиться і засобом створення яких є [11].

Справедливо з даного приводу писав Р. Лукіч: «Правова конструкція створюється шляхом виділення з правових понять нижчого порядку того загального, що властиве їм як таким. Конструюється нове поняття, що охоплює всі поняття нижчого порядку, з яких воно створено; при цьому зазвичай виявляється головне у всіх цих поняттях, їх основна ідея, таким чином глибше осягається їх сутність, а відповідні норми краще поєднуються в одне ціле» [8, с. 276].

Висновок. У межах правотворчого процесу юридична конструкція як особлива процедура займає подвійне становище: з однієї сторони, вона є передбачуваним результатом правотворчості, символізує вищий рівень правотворчої роботи з систематизації і побудови правового матеріалу; з іншого – виступає у сфері компетенції законодавця засобом правотворчої техніки.

Законодавець, оперуючи юридичними конструкціями як більш абстрактними образами побудови нормативного матеріалу, створює необхідні для наповнення конструкцій норми права, надаючи правотворчому процесу більш послідовний, логічно вивіреним характер.

В процесі свого формування юридична конструкція проходить всі основні етапи, які пов'язані з виконанням відповідних правотворчих закономірностей, усвідомленням їх у формі юридично значущих інтересів та формулюванням правових ідей. Юридична конструкція знаходить вираження у чинному законодавстві (системі інших джерел права), в параметрах правотворчого процесу, що сприяє досягненню запланованого правотворчого результату в конкретних правових нормах, узгоджених між собою за певним типом юридичних зв'язків – ефективних юридичних конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С., Исаков В.Б., Яковлев В.Ф. Научные основы советского правотворчества / Под ред. Р.О. Халфиной. – М.: «Наука», 1981. – 317 с.
2. Балинська О.М. Проблеми теорії держави і права: навч. посібник / О.М. Балинська, Т.З. Гарасимів. – [вид. 2-е, доп. і перероб.] – Львів: Вид-тво ЛьвДУВС, 2010. – 416 с.
3. Великанова М.М. Теорія держави та права: навчально-методичний посібник / М.М. Великанова, О.Ю. Великанов, І.В. Половко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 164 с.
4. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: монография / М.Л. Давыдова; ГОУ ВПО «ВолГУ». – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009. – 318 с.
5. Зайчук О.В. Теорія держави і права: Академічний курс. Підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 253 с.
6. Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник / Т.В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2007. – 512 с.
7. Ковальський В.С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В.С. Ковальський, І.П. Козінцев. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
8. Лукіч Р. Методологія права / Пер. с серб. – М.: Прогресс, 1981. – 304 с.
9. Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника / Пер. с румын. – М., 1974. – 254 с.
10. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: навч. пос. – К.: Істина, 2007. – С. 151–152.
11. Панько К.К. Юридические конструкции как категории внутренней формы (структуры) уголовного права [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.lawmix.ru/comm/1242. – Загл. с экрана.
12. Пендюра М.М. Теорія держави і права: посібник для підготовки до іспитів. – К.: ТЕКСТ, 2009. – 208 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-е вид. / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2005. – 656 с.
14. Скірський І.В. Теорія держави і права. – Вінниця: Видавництво, 2006. – 292 с.
15. Теорія держави і права: навч. посіб. / [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенко та ін.]; за заг. ред. І.М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2010. – 274 с.
16. Трофимов В.В. Проблема формирования юридической конструкции: от правообразующих факторов к правотворческому результату / В.В. Трофимов // Юридическая техника. – Нижний Новгород, 2013. – № 7 (ч. 2). – С. 26–38.
17. Черданцев А.Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике // Правоведение. – № 3. – 1972. – С. 13–19.
18. Юков М.К. Место юридической техники в правотворчестве. – № 5. – 1979. – С. 45–49.
19. Філософія права: навч. посіб. / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.